

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ТРОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Година II

Октобар - Децембар 1954

Број 4

О КОДИФИКАЦИЈИ ИМОВИНСКОГ ПРАВА

1. — Кодификација претставља врхунац правничке делатности, највишу синтезу правне теорије, праксе и технике. Она би требало да пружи највиша достигнућа правне науке подешене да се на нај-ефикаснији и најкориснији начин примене на круг друштвених односа који се законом регулишу и да се притом добије усклађен, јасан, у одређеној грани права свеобухватан али ипак прегледан систем. Формулације закона треба да буду научно тачне, продубљене, али ипак јасне, једноставне и разумљиве. Због тога је кодификација веома тежак посао. Идеал кодификације, разуме се, нису достигли ни најбољи досад постојећи законици. Кодификација је дуготрајан посао. Чак и они законици који су били донети у кратком временском размаку као напр. Француски грађански законик (који је био редигован у року од 4 месеца) био је резултат дугогодишњих претходних студија.

У свету познате су кодификације кривичног и грађанског права које у досадашњим системима буржоаског права обухвата и породична и лична права с једне стране, и имовинска права с друге стране. Административно право због своје природе, методе, обимности и разноврсности друштвених односа које регулише, није погодно за кодификацију. Кодификација кривичног права као и породичног и брачног права важна је ствар с обзиром на друштвене односе које те гране права регулишу. Но кодификација имовинског права има нарочити значај јер регулише економски живот и чини материјалну базу друштва.

Кодификација имовинског права има код нас својих нарочитих тешкоћа. Код нас се изграђује социјализам. Материјална база социјализма је друштвена, социјалистичка својина. Ова својина је сасвим нова друштвена појава. Она се код нас изграђује на оригиналан начин. Иако елементи те својине има и у државнокапиталистичким појавама на Западу и у СССР, ипак немамо узоре на које бисмо се могли угледати. Државно-колективна својина у СССР и извесни државнокапиталистички облици на Западу могу да послуже више као негативан узор: како не треба да се развија социјалистичка својина ако хоће да остане социјалистичка. Кад су буржо-

аски правници састављали законице имали су готов узор на који су се могли угледати: римско право. Код нас, бар у ономе што је ново, социјалистичко, немамо никаквих узора.

У вези са кодификацијом код нас постављају се два претходна питања: да ли је кодификација потребна, и да ли је она могућа.

На прво питање без икаквих резерви можемо одговорити потврдно.

Има земаља у којима нема законика већ се правни живот обавља по обичајном праву које се у модерним земљама манифестује кроз судске пресуде. То је тзв. прецедентно право. Такво право постоји у Енглеској и, бар у погледу правних односа из приватне својине, у Мађарској. У Енглеској је то могуће због тога што се тамо грађанска револуција крајем XVII века завршила компромисом и што није било насилних, наглих друштвених преокрета, нарочито последњих столећа. За енглеско друштво карактеристичан је развој путем постепених рефорама које су често одевене у старе, традиционалне форме. Зато тамо, чак и у кривичном праву, може да се одржи обичајно право које се ипак увек прилагођава новим односима, штавише много лакше него право у земљама са кодификованим правом. У Мађарској јака правна и правничка традиција која је уосталом љубоморно чувала позиције и привилегије феудалаца и средњег земљовласничког и чиновничког сталежа (тзв. центрије), одржавала је обичајно право. Но и тамо су још пре Првог светског рата почели радови на кодификацији грађанског права који, међутим, ни до Другог светског рата нису били довршени.

Код нас сви ти услови не постоје. У нашем друштву које се, иако још младо, развијало кроз јаке друштвене сукобе, са разним степенима економског развоја, са недостатком дугих, заједничких културних традиција, — ни право још нема дуге традиције. Ми данас имамо социјалистичке правне односе али њих често треба применити на средине које су још недавно изашле из облика аутаркне кућне и племенске привреде у којима још постоје живи остаци племенског обичајног права. Наше је друштво револуционарно и управо је зато потребно да се новом револуционарном друштву ударе чврсти правни темељи. Фиксирањем односа које регулише, уједначавањем права судске праксе, давањем сигурних основа правном промету, кодификација би дала чврсте и извесне оквири економском развоју, а поред тога била би један јак кохезиони фактор нашег друштва уопште.

Но на друго питање: да ли је код нас већ могућа кодификација, не бисмо смели пожурити са одговором. На путу остварења кодификације стоје код нас велике тешкоће. Можемо рећи да управо они разлози који намећу потребу кодификације истовремено претстављају сметње његовом остварењу.

2. — За кодификацију су потребна два општа услова: друштвено-економски и правнотехнички.

Важнији услов је друштвено-економски. Да ли су економски односи које треба регулисати имовинским закоником већ зрели за кодификацију? Као што смо горе казали, не бисмо без оклевања могли рећи да су ти односи зрели. Капитализам је био и поред своје стихијности један економски међусобно усклађени систем. И што је још битније он се развијао у недрима феудализма у низу столећа, и кад се пре око стопедесет година приступило великим буржоаским кодификацијама, кодификаторима је требало да нађу само правне формуле за потпуно већ искристалисане економске односе: купопродају, најам, закуп, кредит итд. Јер ти односи су исто тако економски као и правни. Они су се прво развили као економски односи па тек су онда добили адекватну правну формулацију.

Економски елементи социјализма постоје такође већ у последњој фази капитализма, у ери тзв. финансиског капитализма, дакле и у буржоаским земљама. Али који су ти елементи? О томе се још колеба и економска теорија, и буржоаска и наша. С друге стране, у нашој економици још постоји робна привреда. Иако робна привреда може да постоји и ван капитализма (напр. у римском робовласничком друштву) чињеница је да она крије у себи капиталистичке тенденције. Робна привреда постиже свој врхунац у капитализму али ту, због њене стихијности, долази до изражаја и унутрашња противречност робне привреде која се не може решити у оквиру капитализма и која нужно тражи пут у социјализам. Но док год постоји и где год постоји робна привреда, она носи са собом стихију. Прелаз робне привреде у свесну, планирану, дуг је процес. Она се не може декретом, пуком вољом законодавца одједном спровести као што нам показује пример СССР. Такво схватање је потпуно немарксистичко јер негира основну поставку марксизма да економски живот има своје објективно, од свести људи независно биће, да се њена стихијност може потчинити свести људи а тиме и укинути тек у извесној високо развијеној фази његовог развоја.

Дакле, наш привредни живот састоји се из два супротна, дивергентна састојка: из робног, стихијног и из социјалистичког, свесног. Наш је систем, као што је и покојни друг Кидрич рекао у „Тезама о економици прелазног периода у нашој земљи“ (Комунист, бр. 1/1950) тек прелазан. То још није изграђени социјализам, односно комунизам. Велика је заблуда, која је нажалост веома раширена, да је наш привредни систем јединствен, међусобно усклађен. Корен тога схватања је у совјетској концепцији да је совјетски систем складан, јединствен и изнад свега већ изграђени социјалистички систем. А то погрешно схватање са своје стране сматра да је робна привреда потпуно потчињена совјетској „планској“ привреди. Уствари то није прави привредни план којим се тамо усмерава робна привреда, у већој мери је то систем привредне принуде: принудом

се решавају негативне последице недостатка робне привреде у оним областима где би неразвијеност производних снага наметала робну привреду. Велика је заблуда мислити да је могуће преузети само појавне облике, „инструменте“ робне привреде као што су уговор, тржиште, новац итд. а гушити *суштину* робне привреде: самосталност произвођача, могућност њихове конкуренције, слободу инвестиција. Заиста је идеализам рећи да се робна привреда просто може „потчинити“, „преобразити“. Па она је управо зато робна, управо се зато развија кроз категорију вредности што је стихиска, што се њени елементи не могу унапред предвидети, потчинити него се они манифестују тек на стихиском тржишту, тек у размени. С том заблудом иде под руку и нужно је условљена са првом она заблуда да су интереси појединаца у СССР у пуном складу са интересима заједнице. Интерес појединаца и мањих заједница још у данашњем стању развоја производних снага итекако се разилази од интереса шире заједнице, целог друштва. У социјализму он показује тенденцију да се усклади са интересима заједнице, тачније речено тежи се да задовољење појединачних и интереса ужих заједница истовремено и у што већој мери користи и друштву као целини, да се спречи његово прерастање у противдруштвене тенденције. Али утопија је говорити у данашњој фази о потпуној усклађености тих интереса.

Снага нашег новог привредног система је управо у томе што је дала маха оним објективним снагама робне привреде која је тзв. административни социјализам гушио. Ослобођење тих снага, давање истинске а не само формално декларисане самосталности предузећима, отварање слободне утакмице довело је до привредног полета. Али, разуме се, у социјалистичкој земљи као што је наша, робна привреда не може да добије оне облике које има у капитализму. Једна страна робне привреде која је најбитнија у капитализму, најамни радни однос, код нас постоји у веома ограниченој мери; не постоји капиталистички профит већ вишак рада који највећим делом присвајају уже или шире друштвене заједнице; те заједнице воде углавном и инвестициону политику; и најзад робна привреда се ограничава и низом контролних мера, почев од централизованог и контролисаног кредитног система па до конкретних привредно-управних мера (девизних прописа, контроле увоза и извоза, максимирања цена за најважније артикле, стварање разних инспекција итд.). Другим речима, код нас постоји робна привреда али на својини која је у начелу колективна. (Да ли може бити потпуно колективна уз постојање робне привреде, изнећемо касније.)

Уместо оних појавних тенденција и облика робне привреде које у капитализму постоје а код нас не постоје, уведени су код нас раднички савети и систем комуналних заједница као облици самоуправљања радног народа. Те су установе позване да нашој привреди и друштву, и поред тога што у њој постоји робна компонента, дају социјалистички карактер, а да истовремено буду брана раз-

воју бирократизма. Те су установе већ и досад показале врло велике резултате. Али ипак не можемо рећи да су они свесни инструменти који претстављају социјалистичку компоненту наше привреде, насупрот робној, већ потпуно усклађени и међусобно и са постојећом робном привредом код нас. Ту неусклађеност доказују честе законодавне интервенције које се предузимају ради усклађивања тих односа. Те честе интервенције су потребна и разумљива појава. Време постојања нашег система је кратко. Он мора да се усаврши, да се у пракси провери, да се усклади, да се искристализује.

Дошли смо до момента који претставља опасност за кодификацију: ако се односи фиксирају у један систем пре него што се ускладе, искристалишу, спречава се њихов даљи развој, фиксирају се на једном још недовољно развијеном степену. У том случају кодификација може нанети штете. Ако се ти односи регулишу нижим нормативним актима, уредбама, наредбама и сличним, и то неповезаним у јединствен систем већ појединачно, горња опасност је много мања. Ти се прописи много лакше мењају него законик, кодекс. А да пракса намеће честе корекције, измене или допуне видимо управо на најновијим привредним уредбама које иначе регулишу врло осегљиве и важне материје.

Но ако смо изнели бојазан да је кодификација са друштвено-економског гледишта још преурањена, нисмо изнели неку категоријну тврдњу у том погледу. Аутентичнији одговор на то питање могу дати остали друштвени трудбеници, а пре свега економисти. А нарочито се не би могло одговорити колико још треба чекати ако се прихвати становиште да је кодификација још овог тренутка преурањена. Нама је био само циљ да укажемо на проблематику.

3. — Друга, правнотехничка страна кодификације је такође веома важна и тесно је повезана са првом коју смо изнели. Ипак је она другоразредна.

Но код нас још ни та страна није зрела. Ми засад још немамо довољну правну технику (у најширем смислу) да бисмо приступили кодификацији имовинског права. Разлога за то има више а ти разлози великим делом имају свој корен у друштвено-економским појавама.

Кад су буржоаски кодификатори приступили послу, они су имали повољан положај не само због тога што је друштвено-економска база била зрела. Они су имали већ готове формуле за постојеће економске односе. Они су махом преузели формуле римског права. Затим, кодификацијама су претходили опсежни теориски радови. На пример француски кодификатори могли су да се ослоне на велике системе Доме (Domat) и Потјеја. Немачки кодификатори на радове великих немачких пандектиста Савинија, Пухте, затим на радове Јеринга итд. Код нас традиције у том погледу такорећи и нема. Ми немамо ни један комплетан научни систем грађанског права већ само неколико уџбеника и дужих и краћих радова из по-

јединих грана права. Наша судска пракса такође нема традиција. Ми ни пре рата нисмо имали одређену развојну линију, одређен континуитет у судској пракси са чврсто постављеним начелима. Насупрот томе често су исти судови доносили противречне одлуке у сразмерно кратком року.

С друге стране, и правне појаве у нашем новом социјалистичком друштву су нове. Између тих појава и сличних правних појава у државном капитализму има додуше извесних заједничких црта. Али те појаве ни у западној правној литератури нису још довољно објашњене. На пример у иначе богатој и развијеној француској правној теорији још нема једнодушног, од науке признатог објашњења правне природе својине на национализованим предузећима. Затим, код нас има и потпуно нових, оригиналних правних појава. Оне се не само још нису потпуно афирмирале у пракси, него ни у теорији нису довољно или чак нису никако разјашњене.

Разлог томе не треба тражити само у краткоћи времена. По нашем мишљењу успешнијем развоју теориског рада код нас, а нарочито проучавању нових појава смета прилажење помоћу категорија буржоаског или чак пандектног права. Нове појаве покушавају се силом подвести под старе формуле и онда кад имају сасвим нову економску садржину. Ипак, мислимо да је то мање зло. Много већу опасност за наш теориски рад претставља нормативизам. Нормативизам се код нас развио и одржао под совјетским утицајем, а у СССР је постао нарочито доминантан при крају тридесетих година кад је Вишински преузео идејно вођство и у праву и правној науци. Совјетски теоретичари-марксисте, нарочито Пашуканис и његови следбеници, били су ликвидирани идејно (а и физички) и њихово учење је означено збирним називом „економизам“ који је постао сионим опасне јереси. Под изразом нормативизам ми не означавамо само научни правац који потиче од Келзена, по коме право има да изучава само норме и њихову унутрашњу повезаност без обзира на њихову економску и друштвену позадину. Овде мислимо на совјетско званично схватање да законодавац све може, по којем се и поред званичних цитата запоставља основно учење марксизма о односу базе и надградње и насупрот томе узима да се стварност може преобразити само нормама. Разуме се, код нас нема свесног нормативизма. Али нормативистички утицај, схватање да се свака правна установа може одредити и прилагодити моменталним практичким, а често пута практицистичким потребама, постоји још у извесној мери и код нас. Но ако у јавном, уставном, кривичном, и административном праву норме заиста имају већу улогу, већу самосталност с обзиром на друштвену базу, па се ту можда може учинити да је нормативизам на свом месту, — иако и ту неосновано, — он је у имовинском праву потпуно штетан.

У даљим излагањима указаћемо у циљу даљег развијања дискусије на основне проблеме у којима су изнета неправилна схвата-

ња често под нормативистичким утицајем. То су неки основни проблеми које треба рашистити пре прилажења кодификацији.

4. — Основни проблем нашег данашњег правног система, па према томе и наше будуће кодификације је својина. Неспорна је истина да је својина основна установа не само имовинскоправног него и целокупног правног поретка. Али у имовинском праву она непосредно одређује све остале установе. Но управо код теориског објашњавања својине у нашем праву постоје извесне заблуде.

Једна од заблуда, по нашем мишљењу, у вези са својином је она по којој својина код нас „одумиरे“. Својина као економски однос не може да одумре док год у друштву има економске делатности. *Рад и својина: прилагођавање предмета природе нашим потребама и присвајање тих предмета су основе економске делатности.* Све остало у економији се окреће око ове две основне установе. Рад и својина у друштву могу имати разне облике. Према томе да ли се присвајају производи свога рада или туђег рада имамо поделу друштва на класно и бескласно, као и саме врсте класног друштва. Присвајање није један интелектуални однос „донашање према ствари као према својој, као себи припадајућој“, као што на основу неповезаних Марксових цитата тврде совјетски писци. Ова је дефиниција непотпуна, половична. Управо Маркс и Енгелс указују у својим делима на суштину присвајања: присвајање је остварење, реализовање вредности неког добра. А то је у крајњој линији сједињење употребне вредности добра са потребом због чијег је подмирења оно произведено. У крајњој линији једну ствар присваја онај који је користи и у мери у којој је користи. То је један објективан, нужан, ван наше свести дат (иако у свести одражен) економски однос. Ако би својина била само норма а не и економски однос, онда би било тачно да је у СССР својина општенародна, међутим то тако предвиђају само норме а у ствари несразмерни део националног дохотка присваја владајући бирократски слој. Право може да регулише тај економски однос на разне начине, право својине може да буде у складу или у нескладу са својином као економском појавом, тј. са присвајањем. Но, као што је Енгелс у писму Карлу Шмиту рекао „тај несклад може нанети економском развоју велике штете и огромно траћење снаге и материјала“. (Енгелс је додуше говорио о односу економије и права, државне силе уопште; но то се нарочито односи на својину.)

Тачно је, међутим, да нестаје приватна, монополистичка својина, упоредо са нестанком робне привреде. Но и то нестајање, „одумирање“, је лаган процес. (Совјетски марксистички правници, на челу са Пашуканисом, били су у великој заблуди кад су прорицали брз нестанак робноновчаних односа и у вези с њима права и државе. Али, сумњиво је да ли су право и држава везани само за робне односе. Иако у тим схватањима има извесне дозе истине, има и много вулгаризовања, упрошћавања, механичког гледања на

ствари.) Извесно је да ће код нас још дуго постојати са робним односима и робна, а то ће рећи грађанскоправна својина, као што ћемо ниже изнети.

Друга заблуда, уско повезана са првом, јесте да социјалистичка својина код нас нема субјекта. Она економски свакако има субјекта, штавише својину као економски однос и не можемо замислити без субјекта: присвајању као појму иманентан је и субјект, онај који присваја, који реализује вредност објекта присвајања — економског добра. Друштво може бити субјект својине само у социолошком смислу. Но за право, а нарочито за позитивно право, за кодификацију потребан је правни субјект, а то може бити она *правна* организација која обухвата и претставља цело друштво. Таква најшира правна организација је држава, и то ФНР Југославија. Међутим, она је субјект социјалистичке својине само у оној мери у којој присваја објекте те својине. Поред ФНРЈ и остале државноправне организације: републике, срезови и уопште комуналне заједнице су субјекти те својине и то у мери у којој имају право да у виду пореза, друштвених доприноса и других јавних дажбина, или чак у натури (напр. у случају принудне ликвидације предузећа основна средства се дају народном одбору среза) присвајају објекте те својине. Али исто тако субјект је, и то врло важан субјект социјалистичке својине, и привредна организација која има права да у извесном обиму користи ствари којима обавља своју делатност и да у виду фондова за самостално располагање присваја један део вредности тих објеката.

Како би привредна организација била субјект права, и то грађанског права, а да истовремено не буде субјект извесног својинског права, извесног присвајања? Каже се да кад привредна организација „управља“ објектима друштвене својине, она претставља цело друштво и иступа у име целог друштва. Но зашто онда има *своја*, субјективна права по којима самостално располаже тим објектима? Кад се каже „своја“, то не сме бити реченични обрт или проста етикета, то мора имати садржину, и то економску, стварну. То не сме бити празна констатација. Субјективно право као појам изградило се у правној пракси, па после и у правној теорији кроз векове, оно има реалан значај.

То значи да социјалистичка својина има више субјеката, да је подељена између више носилаца. Значи ли то да она тиме постаје слична феудалној својини, да је мање напредна, мање позитивна са гледишта друштвеног развоја? Ако она значи повећање производности рада, стварање више добара и њихову правичнију расподелу, ако она ствара праведније односе у друштву и омогућује већи развој позитивних друштвених снага, онда њена подељеност или јединственост уопште није важна. А да она тиме постаје „феудална“ могу да потврде само они који не улазе довољно у суштину ствари. Совјетски политички руководиоци и правни теоретичари, као њихови верни интерпретатори, инсистирају на јединственисти „држав-

не социјалистичке својине” да би прикрили чињеницу да у склопу те својине владајући бирократски слој неконтролисано присваја самим фактом своје политичке власти велики део вишка рада. Они том формулом скривају суштину, економску садржину те својине. Но колективна својина, нарочито ако припада тако широком колективу као што је наше социјалистичко друштво, мора по својој природи бити подељена. Но ако код нас има више субјеката социјалистичке својине, ипак можемо рећи да је ФНРЈ врховни субјект зато што као носилац највише власти усклађује интересе и овлашћења нижих субјеката.

Подељеност социјалистичке својине је у тесној вези са њеном садржином. Приватна својина је само грађанскоправна. Приватна и грађанскоправна својина су као правни појмови (не и као друштвено-политички) синоними. Из ње извиру остале установе грађанског права, пре свега уговор, а с друге стране она се регулишу само грађанскоправним установама. Но колективна својина, па и наша социјалистичка својина, садржи у себи јавноправна овлашћења. Иза тих овлашћења и обавеза стоји јавноправна, махом административноправна санкција. Та овлашћења у данашњем склопу наше социјалистичке својине (насупротив ранијој фази административно-оперативног планирања) већином су у области финансиског права. Но сваки субјект социјалистичке својине има различита овлашћења. На пример, друга овлашћења има према привредној организацији срез, друга република, а опет друга Савез.

У вези с тим поставља се питање да ли је социјалистичка својина јединствена са гледишта врсти овлашћења. Већина писаца који се тим проблемом баве, одговара потврдно на то питање. Ми, међутим, сматрамо да она није јединствена већ да има две компоненте. Поред управо изнетих јавноправних овлашћења, постоји и један израз социјалистичке својине који је грађанскоправни. То је „право управљања” као грађанско право (дакле не у смислу самоуправљања радног колектива како се то најчешће схвата; нити у смислу привредно-управних овлашћења рецимо среза према привредној организацији, него као грађанско, имовинско право). Ово право имају привредне организације на стварима из фонда социјалистичке својине. Данас се већ већина наших теоретичара слаже с тим да је то једно апсолутно, имовинско, стварно право. Оно садржи два основна овлашћења: овлашћење слободног коришћења и располагања ствари у границама друштвеног плана и других јавноправних прописа. Но иако се данас то право углавном правилно сматра као апсолутно, стварно право, занемарује се чињеница да је оно то што јесте због његове робне базе. Због тога још увек има много размимоилажења око правне природе тога права која треба рашчистити пре него што се приступи њеном коначном законодавном уобличењу. Тој правној установи и поред констатације њеног грађанскоправног карактера још се увек прилази са позиција јав-

ног, нарочито уставног права још се увек мешају разна значења и различити смисао те речи.

Право управљања као *грађанско право* постоји и у нашем праву због тога што код нас још постоји роба, робна производња. Она припада привредној организацији јер је она носилац робне производње код нас. Робна производња међутим није неки свесни инструмент, од законодавца наметнути облик наше привреде. Она нужно постоји. Њу законодавац у данашњој фази развоја производних снага мора признати, осим ако жели назадовање привредних односа, насилно одржавање производње и размене, и у крајњој линији нужно стварање бирократије. Робни односи су по својој природи дивергентни свесном планском управљању привредом. Робни елемент није социјалистички елемент у нашој привреди, он је остатак ранијег привредног система. Социјалистички елемент у нашој привреди је свестан, плански елемент. Наш план данас није детаљан, административно-оперативан, регулативан, као у ранијој фази развоја, чак више није ни општи оквир неких основних привредно-административних пропорција (као напр. раније стопе акумулације и фондова). План је у данашњој фази нашег развоја збир привредно-административних, пре свега финансиских прописа којима се предвиђа остварење и расподела националног дохотка — плодова друштвене својине између појединих субјеката социјалистичке својине. Али и данас са гледишта друштвено-правне оцене (јер је то карактеристично за сваки план, чак и за план у државном капитализму) она је свесна, привредно-политичка компонента економике. Она је код нас социјалистичка компонента због карактера наше власти. Као таква она претставља супротну компоненту роби, робним односима као стихијној компоненти економике. Те две компоненте су по својој суштини у сукобу. План жели да усмерава стихију, да успостави равнотежу у економици, а робни, стихијни односи теже да пробију оквири плана, да поремете равнотежу. И план ће бити утолико успешнији, равнотежа утолико већа, уколико план успе — не да предвиди сваки детаљ јер је то немогуће, нити да негира уопште робну привреду, стихијске елементе у привреди, — већ да усмери стихију у природни ток њеног кретања. У којој мери је то могуће, то је већ друго питање на које треба да одговоре економисти.

План, плански акти, свесна интервенција у робне односе обављају се у праву путем јавноправних аката: административноправних и то данас махом финансиско-правних. Надградња робних односа је пак грађанско право. Надградња присвајања робе од стране привредне организације је „право управљања” као грађанско право, тј. право коришћења и располагања. То право је ограничено у истој мери у којој, планска, свесна компонента привреде ограничава робну компоненту. Инструменти тога ограничења су углавном предвиђени у Уредби о укупном приходу привредних организација и његовој расподели и у Уредби о управљању основним средствима

привредних организација. Ти инструменти нису само допринос у виду камате на основна средства, амортизације основних средстава и слично, већ и обавезно књиговодство, контрола од стране банке, овлашћења финансиске инспекције и новчане казне које она изриче, итд. Овде, дакле, *ни кроз призму наших позитивних прописа* није реч о неком спонтаном усклађивању, као што неки писци мисле, већ о напорном усклађивању двеју дивергентних тенденција. Ово је једно врло важно питање којим се наша теорија такође мора позабавити пре приступања радовима на кодификацији.

Са чисто правнотехничког гледишта данас се, као што смо навели, углавном признаје да је „право управљања” у смислу слободног коришћења и располагања грађанско, имовинско право. Ипак многи писци још увек неће признати да је право управљања у изнетом смислу апсолутно, стварно право правног субјекта исто онако као што је овлашћење из уговора о купопродаји предузећа да се нека ствар пренесе у „право управљања” или да се плати цена за ту ствар релативно, облигационо право тога предузећа. На сваки начин желе да повежу грађанскоправни појам који та реч означава, са правом управљања као јавним, политичким самоуправним правом. Али са друге стране, кад је реч о облигационим правима, без колебања се преузимају буржоаске правне категорије. На пример најновији узанси Главне државне арбитраже скоро потпуно су преузели правила неких модерних и старијих буржоаских трговачких законика. Зашто се онда код стварних права праве такве резерве? Општа је аксиома у грађанском праву да облигациона права само деривирају из стварних, само су средства промета тих права. Стварна, апсолутна, и облигациона, релативна, права морају бити у складу. И једна и друга права одређује робни карактер њихове базе. Оно што је социјалистичко у нашем праву није у тим грађанским правима који у основи и данас претстављају категорије римског права, развијеног права робних произвођача, као што је рекао Енгелс. Оно што је социјалистичко у нашем праву није у праву управљања као грађанском праву (као што се и оно што је било робовласничко у римском друштву није налазило у појму својине римског права већ у другим правним установама). На право управљања као грађанско право можемо и данас успешно применити установе римског права: државину, државинску заштиту, одржај, реивиндикацију, публицијанску тужбу итд. То наша судска (и арбитражна) пракса ради и мимо свих теориских размимоилажења. Оно што је социјалистичко, то је право управљања у другом смислу, у смислу самоуправљања радног колектива. То је у нашем праву ново. Оно што је социјалистичко у нашем праву јесте јавноправна компонента социјалистичке својине која ограничава и сужава право управљања у грађанскоправном смислу. Али у мери у којој то право, право слободног коришћења и располагања, постоји као грађанско право, оно је у суштини исто као и у римском или ма ком другом грађанском праву које базира на роби.

5. — Веома је спорно дитање у нашој теорији и питање правног субјективитета привредних организација и других „друштвених правних лица“ како наши нови позитивни прописи кажу.

Код тога питања постоји слична теориска грешка као и код наведених проблема: сматра се да је правни субјективитет пуки инструмент, обична правна конструкција, који законодавац може слободно да декларише и додели разним колективима по својој увиђавности. Тако се, на пример, у Уредби о укупном приходу привредних организација говори да сав приход привредних организација припада друштву, а у другим прописима се говори да средства којима привредне организације производе, припадају друштву, да су она поверена привредним организацијама само на „управљање“, да она то „управљање“ врше у име друштва итд. С друге стране се каже да су то самостална правна лица, са самосталном, својом имовином. Но како једна организација може имати своју, самосталну имовину кад објекти те имовине не припадају њој? Имовина значи нешто конкретно у грађанском праву. Она обухвата не само облигациона него и стварна права. Међутим, стварна права без објекта се не могу замислити. Шта вреди, на пример, својина или право управљања, или службеност, или закуп без ствари на коју се односи? Ако предузеће има своју имовину оно мора имати и своја апсолутна, стварна права. Али оно их мора стварно имати а не само фигуративно. Но ако то признајемо, онда су та стварна права својинска. Јер ако их има, ако ствари на која се та права односе присваја, онда шта је то него „својинско право“. Није то приватна својина у широком смислу, није апсолутна, неограничена власт римског или класичног буржоаског права, али је „својинско право“. У научној анализи својинско право је исто што и стварно право. Економски узевши, и плодуживалац у буржоаском праву има део својине ствари које употребљава у том смислу што ту ствар у извесној мери присваја, иако буржоаска теорија због апсолутности својине у буржоаском праву не конструише то право као делимичну својину већ као „право на туђој ствари“. Исто тако, ако кажемо „имовинско право“ тиме и несвесно потврђујемо да је реч о својинском праву. Имовина је такође присвајање, само присвајање прометне вредности, док је својина присвајање употребне вредности. Ако од некога потражујем на основу облигационог права књигу, ја ту књигу већ присвајам, али присвајам само њену прометну вредност, док употребну вредност, својину на књизи има продавац све донде док се уговор не испуни. Имовина такође има свој економски објект, и то је новчани израз ствари које су предмет стварних права. Употребна и прометна вредност, својина и имовина, односе се на исту ствар, претстављају само два вида исте ствари.

Као што је и „својинско право“ предузећа ограничено, као што то није никако пуна својина него једно ограничено право, ограничено овлашћењима државе и других политичко-територијалних јединица, тако је и имовина предузећа ограничена тим овлашћењима.

То није никако пуна, неограничена имовина у смислу класичног буржоаског права. Та имовина има одређене, наменски употребљиве фондове: оно што је у класичном буржоаском праву изузетак у нашем праву је правило. Имовинска маса предузећа је ужа од прихода предузећа. Тај приход у виду јавних дажбина дели предузеће са државом и другим политичко-територијалним јединицама. Али један део остаје предузећу на самосталном располагању, и то је имовинска маса предузећа, то је реална база која стимулира економску делатност предузећа.

„Право управљања” као грађанско право је веома неприкладан и неадекватан назив. Морали бисмо га заменити другим називом. Неки сматрају да се у том називу никако не сме указати, из извесних обзира, на својинскоправни карактер тога појма. То је можда оправдано. Али треба бити начисто са научним карактером тога права. Уосталом, ако, полазећи од кривих претпоставки, негирамо у позитивном праву да предузеће као органска целина има извесно ограничено својинско право, опет ће предузеће и чланови радног колектива у циљу задовољења својих себичних интереса вршити присвајање за свој рачун где год буду могли. То присвајање неће бити у складу са правним нормама. То ће бити противправно присвајање, привредни криминал. И тај криминал ће бити утолико више омогућен уколико ће бити већи несклад између норми и реалних могућности чисто економског, фактичког присвајања. У СССР, на пример, привредни криминал је још и данас проблем и поред најдрастичнијих мера.

Предузеће у социјализму не може бити потпуно самостално. Као што се робна привреда код нас ограничава, мора се ограничавати и самосталност предузећа као носилаца субјектата те привреде. Иначе оно не би било социјалистичко већ капиталистичко. Треба увидети да нема неке нарочите *социјалистичке* робне привреде, неког социјалистичког привредног аутоматизма, већ привредни аутоматизам је робна привреда која, међутим, скрива у својој дубљој суштини капиталистичке тенденције. Обуздати, ограничити, усмерити у корист шире заједнице те тенденције, — то је циљ социјализма. Но та социјалистичка интервенција не може бити аутоматска, спонтана, већ свесна. Зато је и ограничена самосталност предузећа. Ако ово што смо рекли преведемо на језик права, онда то значи да привредно предузеће има поред свог грађанскоправног субјективитета јавноправни субјективитет. То је стога што се привредно предузеће ограничава јавноправним инструментима, јер је оно истовремено и субјект, најчешће пасиван, и привредне администрације која у социјализму нужно мора постојати. И то је један важан проблем о којему се мора расправљати пре приступања кодификацији.

6. Има још много проблема из области законодавне технике које треба претходно продискутовати и решити. Додирнули смо само два-три најважнија а има их још много. На пример, проблем

приватне и личне својине: какав је карактер приватне својине код нас, постоји ли са гледишта права лична својина код нас и какав је њен карактер. Затим важно је питање о класификацији права. Ми о том питању већ имамо нека схватања која су изнета у нашој литератури. Тако је, под утицајем совјетске теорије, изнето код нас схватање да је наше право јединствено. Међутим, ово схватање је неодрживо за наше данашње стање развоја права. Док год постоји робна производња, постоји разлика између имовинског права који има специјалан предмет и метод регулисања од остале велике гране права које условно, у недостатку адекватнијег израза, означавамо традиционалним називом јавно право. Но какав је однос између имовинског и грађанског права (у класичном смислу речи), тј. између имовинског права и дела грађанског права које регулише породичне, брачне, наследне и уопште личне односе? У методу регулисања она имају извесне сличности са имовинским правом али им је предмет различит, а ипак их је немогуће уврстити у јавно право.

За кодификацију ће бити тежак проблем разграничење имовинскоправних инструмената од других јавноправних и финансијскоправних с обзиром на то што они регулишу исту материју. Извесни имовинскоправни инструменти су стални, као на пример одређивање врсте и садржине апсолутних права, њихова заштита, пренос, имовинскоправни уговори, накнада штете итд. Но јавноправни инструменти, на пример разни доприноси, јавноправни фондови, немају тако сталан карактер, више су потчињени актуелној економској политици. Затим, питање је да ли и приватну својину и односе које из ње деривирају треба регулисати заједно са социјалистичком својином и њеним дериватима. Ми мислимо да би то било могуће и корисно.

Питање је, даље, који од радних односа да се уносе у кодификацију. Док је најамни рад у капитализму био регулисан са свега два-три прописа, у данашњем нашем друштву социјалистичка начела се у великој мери изражавају кроз радне односе. Но због саме природе тих односа требало би унети само стална начела.

Остала питања која се тичу правне технике у ужем смислу: да ли да се кодификују само општи прописи, као што чини Швајцарски и Совјетски грађански законик, или да се законодавна техника изради до детаља, као што је случај са Немачким грађанским законом; да ли да се скуп и у један систематизовани зборник сва законска матрија која се односи на имовинско право или да буде више мањих закона; уопште, која унутрашња систематизација да се узме и по којим методама, — све су то питања која би тек касније дошла на ред. Пошто ће кодификација и онако бити дуготрајан посао можда би боље било за наше прилике да се она ради у етапама. Прво би требало озакоњити оне материје које су мање спорне, у којима већ имамо устаљена правила али у којима судска пракса због непостојања позитивних прописа ипак лута, као на пример, прописи о стицању својине, нарочито о стицању од невласника, о одржању, о државинској и својинској заштити, итд.

Но без обзира на ова важна али ипак техничка питања, у једну ствар смо чврсто уверени: док се односи који се кодификују не устале и не провере у економској, статистичкој, финансиској и другој друштвеној анализи, док се правна начела која их изражавају не учврсте кроз свестрану критику и борбу мишљења, кодификација би могла имати више штете него користи.

Др. Андрија Гамс

ПРИЛОГ ПИТАЊУ СИСТЕМАТИЗАЦИЈЕ ПРАВА*

Систематизација права морала би напустити све методе систематизирања по неком извањском критеријуму којим се „уноси ред” у дати правни материјал и којим се тај материјал групише, уређује и сређује у неки систем. То је позитивистички метод којим се не може продријети у саму суштину питања (1).

Међутим, није у питању да се сређује дати правни материјал већ да се објасни дато диференцирање права у разне гране које постоји као објективна чињеница, тј. да се објасни извор и суштина тога диференцирања. То је, по моме мишљењу, могуће само путем једне теоретско-историске анализе и теоретске реконструкције развитка права, тј. једна научна систематика права може бити само теоретска историја права.

Правна правила организују путем притиска државних интервенција свијест појединаца, група, класа и читавог друштва у правцу материјалних и објективних природно-историских друштвених нужности и законитости по којима се развија људско друштво. Без свијести која је у складу са тим законитостима друштво не би могло постојати. Под притиском ових законитости развија се и држава чије интервенције доводе до формирања правних правила којима се људима намеће понашање у складу са тим природно-историским законитостима развитка људског друштва. Правна правила због тога нису ништа друго до *уопћена пракса* државне интервенције, државних санкција. Кад су једанпут формирана, правна правила дјелују затим као руководство за праксу државних интервенција и као руководство за понашање људи *уопће*, тј. оно дјелује као *норма*.

Државне интервенције и пракса државних интервенција која нужно доводи до формирања правних правила, мотивисани су материјалним, објективним законима кретања својине и класном борбом која је тим кретањем условљена. У тим законима кретања својине треба тражити и кључ за диференцирање правних правила у разне гране. Различити и специфични облици кретања својине иза-

* Реферат на Првом конгресу правника ФНРЈ одржаном у Београду од 3—6 октобра 1954.

(1) Тако напр. систематизација на основу критеријума „метода регулисања” или „предмета регулисања”.